

LOZA, VINOGRADI I VINO U RANOSREDNJOVJEKOVNIM HRVATSKIM ISPRAVAMA

GRAPEVINE, VINEYARDS AND WINE IN THE EARLY MEDIEVAL CROATIAN DOCUMENTS

Marin KNEZOVIĆ

Matica hrvatskih iseljenika

Hrastin prilaz 2

HR-10000 Zagreb

marin.knezovic@zg.t-com.hr

Primljeno: 26. 5. 2016.

Prihvaćeno: 16. 12. 2016.

Rad ima dvije pozitivne recenzije

Prethodno priopćenje

Preliminary communication

UDK/UDC: 634.8(497.5)“08/11”(093)

663.25(497.5) “08/11”(093)

Sažetak

Rad se bavi uzgojem vinove loze i proizvodnjom vina na području ranosrednjovjekovne Hrvatske. Autor se pri tome prvenstveno oslanja na podatke koje se o navedenima mogu dobiti iz onodobnog diplomatskog materijala. Uz prikaz obilježja vinogradarstva u srednjem vijeku u Europi i Hrvatskoj, oslanjajući se i na podatke iz literature koja se bavi poviješću uzgoja vinove loze i proizvodnje vina, autor nastoji interpretirati podatke dobivene iz diplomatskog materijala.

Ključne riječi: vinova loza, vinogradi, vino, ranosrednjovjekovni dokumenti Hrvatske

Key words: grapevine, vineyards, wine, early medieval Croatian documents

Priloženi rad je rezultat šireg istraživanja podataka o prirodi i okolišu u ranosrednjovjekovnim hrvatskim ispravama. Do sada su u časopisu »Ekonomska i ekohistorija: časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša« izašla četiri rada koja se bave ovom tematikom.¹ Istraživanje je vezano s nizom metodičkih i metodoloških dvojbi, no kako se ne želim ponavljati, zainteresirane za njih upućujem na navedene članke.

U ovom radu bavim se podacima o vinovoj lozi, vinogradima i vinu u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama.

Članak nastoji utvrditi:

1. Kvantitativnu prisutnost podataka o vinogradima, vinovoj lozi i vinu u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama.
2. Vremensku i prostornu rasprostranjenost istih.
3. Kontekst činitelja prirodnog okoliša u kojem se ti podaci spominju.
4. Gospodarsku i društvenu ulogu vinograda, vinove loze i vina kako se može razaznati iz podataka hrvatskih ranosrednjovjekovnih isprava i stručne literature.

¹ Šuma i šumsko drveće u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama : činitelj koji nedostaje, Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, br. 4., Zagreb, 2008., Voda u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama, Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, br. 3., Zagreb, 2007., Planine, brda i brežuljci u ranosrednjovjekovnim hrvatskim ispravama, Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, br. 7., Zagreb, 2010., »Duga« Hrvatska – morska obala, otoci i drugi elementi obalne razvedenosti u ranosrednjovjekovnim hrvatskim ispravama, Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša, br. 8., Zagreb, 2012.

VINOGRADI, VINOVA LOZA, VINO

Vinova loza, sa svojim uzgojnim obilježjima, vrlo je pogodan nasad za područje hrvatske obale.² Od svih područja Europa prvenstveno je obilježila njezina sredozemna područja, a u hrvatskim krajevima poznata je već od pretpovijesti.³

Puno je razloga zašto je uzgoj vinove loze srednjovjekovnom čovjeku vrlo privlačan. Posebno treba spomenuti da su prihodi od vinove loze često znatno veći od prihoda kultura koje se uzgajaju na većim i plodnijim površinama.⁴ Kako se uzgaja na relativno malim područjima uzgoj vinove loze ne pogoduje stvaranju veleposjeda i razvoju kmetstva.⁵ Isto tako, blizina vodenih putova kao i utjecaj Bizanta, u kojem je trgovina vinom vrlo razvijena, vjerojatno su utjecali na uspon lukrativnog uzgoja loze i na području hrvatskog priobalja.⁶

Uzgoj vinograda i proizvodnja vina od ranog srednjeg vijeka veže se za gradska područja kako zbog njihove iznimne komercijalne vrijednosti tako i zbog činjenica da je tražila posebna znanja i vještine kod uzgajivača.⁷ Tako često spominjanje vinograda u blizini gradova u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama vjerojatno predstavlja više od slučaja.

Dodatan poticaj uzgoju vinove loze dalo je i kršćanstvo.⁸ U njenom širenju veliku su ulogu imali redovnici.⁹ Tako su benediktincima na području Hrvatske vinogradi su bili glavni izvor prihoda.¹⁰

Brojni su dokazi kontinuiteta uzgoja vinove loze između kasne antike i ranog srednjeg vijeka na području Hrvatske, a i novodoseljeno stanovništvo, najkasnije od 9. st., prihvaća se i samo uzgoja vinove loze.¹¹ Rani srednji vijek, izgleda, bio je razdoblje uspona vinogradarstva na području jugoistoka Europe, a posebno u tehnološkom smislu.¹²

² Vinova loza i vrlo brzo raste i dugo živi. Vinova loza, *Poljoprivredna enciklopedija*, sv. 2, Zagreb 1970., 484, 488.

³ Grožđe je dio ishrane Ilira još od pretpovijesti. Marin Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996. (dalje Zaninović, *Od Helena do Hrvata*), 385, 387, 390, 391; Po nekim izvorima loza dolazi na područje Sredozemlja tijekom trećeg tisućljeća pr. Kr., a kultivirane vrste tijekom prvog tisućljeća prije Krista. Nikola Visković, *Stablo i čovjek*, prilog kulturnoj botanici, Zagreb 2001., (dalje Visković, *Stablo i čovjek*), 97.

⁴ P. Halstead, »Traditional and ancient rural economy in mediterranean Europe: Plus ça change?«, *Journal of Hellenic studies*, br. 107, 1987. (dalje Halstead, »Traditional and ancient«), 78; Braudel, »Mediteran i mediteranski svijet«, *Naše teme*, br. 5, Zagreb, 1989. (dalje Braudel, »Mediteran«), 1006; Visković, *Stablo i čovjek*, 221; Položaj zemljišta jako utječe na vinovu lozu premda se ona može saditi na vrlo različitim položajima. Najpovoljniji su za lozu osunčani brežuljci na kojima zrake sunca padaju pod kutom od 30 - 40°. Premda su tu prinosi niži nego u dolinama kvaliteta grožđa je bolja. Vinograd, *Poljoprivredna enciklopedija*, sv. 2, Zagreb 1970., 463 - 464.

⁵ Nada Klaić, Ivo Petricoli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976. (dalje Klaić, Petricoli, *Zadar u srednjem vijeku*), 82, 377. Loza uspijeva najbolje na visinama nižim od 500 m. J. R. McNeill, *The mountains of the mediterranean world*, Cambridge UK, 1992. (dalje McNeill, *The mountains*), 68.

⁶ Wein, -bau, -handel, *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8., 1997., 2117, 2128, 2129; Autorica smatra da je baš rani srednji vijek razdoblje ekspanzije nasada vinove loze koje se kasnije smanjuju. Kathy L. Pearson, »Nutrition and early-medieval diet«, *Speculum, a journal of medieval studies*, vol. 72, Cambridge Ma., 1997. (dalje Pearson, »Nutrition and early-medieval diet«), 13.

⁷ Tijekom ranog srednjeg vijeka vinogradi se uzgajaju kombinirano s žitaricama, pašnjacima, maslinama, hrastovima i kestenima. Wein, -bau, -handel, *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8., 1997., 2119, 2121, 2122, 2124, 2125; U ranom srednjem vijeku zbog potreba gradskih tržišta na području južne Italije površine pod vinogradima povećale su se tri puta. W. H. H. Green, *Medieval civilization in western Europe*, London - Southampton, 1971. (dalje Green, *Medieval civilization*), 55; Mumford, *Grad u historiji*, 292.

⁸ Wein, -bau, -handel, *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8., 1997., 2116.

⁹ Redovnici su proširili vinogradarstvo po cijeloj Europi sve do Škotske i Danske. Norman Foster, *Jelo iza samostanskih zidina*, Zagreb (dalje Foster, *Jelo*), 21; Wein, -bau, -handel, *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8, 1997., 2117, 2124.

¹⁰ Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. I, (dalje Ostojić, *Benediktinci*) Split 1963., 39, 53, 372.

¹¹ Radi se o nalazima kombinirane široke motike i sjekirastog sječiva kao i lake motike koji se koriste u voćarstvu i vinogradarstvu premda ponekad i u obradi oranica. Laka motika s prijelaza s 6. na 7. stoljeće nađena je u Ninu. Iz doba kasne antike poznati su iz Dalmacije i posebni noževi koji se koriste u uzgoju vinove loze. Joachim Hennig, *Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter*, Berlin 1987. (dalje Hennig, *Südosteuropa*), 80, 81, 93, 94, 95. Milovan Gavazzi, *Baština hrvatskog sela*, Zagreb 1991. (dalje Gavazzi, *Baština hrvatskog sela*), 81; Brojni izrazi u hrvatskom vinogradarstvu potječu iz latinskog (mošt, bokal, kibla, bačva i sl.). Vinogradarstvo, *Poljoprivredna enciklopedija*, sv. 2, 480. Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995. (dalje Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*), 46; Ivo Goldstein, »Diskontinuitet-kontinuitet u hrvatskoj povijesti od VI. do IX. st.«, *Starohrvatska spomenička baština, Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zagreb 1996. (dalje Goldstein, »Diskontinuitet-kontinuitet«), 26.

¹² Hennig, *Südosteuropa*, 105, 106, 107. Drugi autori smatraju doduše da konkurencija u srednjem vijeku potiče bolji uzgoj

Svjatovni vladari u početku sade vinograde za svoje potrebe, a kasnije vladarski vinogradi postaju važan dio prihoda.¹³ Ovo vjerojatno vrijedi i za hrvatske ranosrednjovjekovne vladare. Među ruševinama dvora ranosrednjovjekovnog hrvatskog vladara u Bijaćima nađeni su i ostaci pogona za preradu grožđa.¹⁴

Postoje brojna svjedočanstva o brojnosti vinograda u Dalmaciji. Tako arapski geograf Idrizi početkom 12. st. posebno ističe brojnost vinograda u okolici Zadra.¹⁵ Područja, u kojima su nastali središta hrvatske ranosrednjovjekovne države bila su vrlo pogodna za vinogradarstvo.¹⁶

Vino je vrlo cijenjeno i skupo i jer ga je prilično teško proizvesti (nego npr. pivo) pa je piće elite i važna trgovačka roba.¹⁷ Vino kao trgovačka roba često predstavlja zamjenu za novac što potiče njegovu proizvodnju za tržište.¹⁸ Vino važnom trgovačkom robom čini činjenica da vino pije cijela Europa ali ga cijela Europa ne proizvodi. Glavni su proizvođači sredozemne zemlje.¹⁹ Trgovina vinom duboko je ukorijenjena već u antici na hrvatskim prostorima.²⁰ Prema Račkom vino je uz maslinovo ulje bilo glavni izvor bogatstva u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj.²¹ Dalmatinski gradovi slavenskim vladarima u zaleđu danak plaćaju puno više u vinu i drugim dobrima nego u novcu.²²

Dobro i skupo vino je bilo stvar društvenog prestiža i diplomatski dar.²³ Njime se vladari dočekuju, zajedno s kruhom kao znak dobrodošlice.²⁴

VINOGRADI, VINOVA LOZA I VINO U KVANTITATIVNIM PODACIMA

Podaci vezani za vinograde, vinovu lozu i vino pojavljuju se u 26, 56% svih isprava koje donose podatke o okolišu. Ako se u obzir uzmu samo isprave koje donose podatke vezane samo za živi svijet taj udio iznosi 29, 48%, odnosno 32, 06% ako se radi o ispravama koje donose podatke vezane za biljni svijet. Taj je udio u stvarnosti vjerojatno veći u teško ustanovljivim slučajevima kada drugi pojmovi obuhvaćaju i vinograde.

Raspored isprava koje spominju pojmove vezane za vinovu lozu u vremenu prikazuje tablica 1.

Podaci i vinogradima, vinovoj lozi i vinu gotovo su isključivo koncentrirani u 11. st. Podaci iz 11. st. odnose se pak isključivo na njegovu drugu polovicu.

Raspored isprava s podacima o vinovoj lozi u prostoru prikazan je u tablici 2. Odmah upada u oči izrazita zastupljenost isprava iz Srednje Dalmacije, no bilo bi pogrešno zaključiti kako se vinogradi puno češće spominju u ispravama iz Srednje nego onima iz Sjeverne Dalmacije i na osnovu toga praviti zaključke o njihovoj rasprostranjenosti. U ispravama iz Srednje Dalmacije je puno češće spominjanje vina.

Tablica 1.

IX. stoljeće	X. stoljeće	XI. stoljeće
3, 92%	3, 92%	92, 16%

vinove loze i bolju proizvodnju vina ali da je unapređivanje proizvodnje naspram antike skromno. Wein, -bau, -handel, *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8. 1997., 2122.; Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1997. (dalje Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*), 155 - 156.

¹³ Wein, -bau, -handel, *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8., 1997., 2124.

¹⁴ U Bijaćima je pronađen turanj za vino (torcular). Bulić, Katić, *Stopama*, 28.

¹⁵ Marković, *Descriptio Croatiae*, 55.

¹⁶ *Južno hrvatsko primorje*, 99; F. Bulić, L. Katić, *Stopama hrvatskih narodnih vladara*, Split 2000. (Bulić, Katić, *Stopama*), 86.

¹⁷ Pearson, »Nutrition and early-medieval diet«, 19.

¹⁸ Vino se i kopnom moglo relativno lako prenositi u velikim bačvama na kolima koja su vukli volovi. Vinom se moglo plaćati i sol, začini, svila i druga egzotična roba. Wein, -bau, -handel, *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8., 1997., 2126.

¹⁹ Fernand Braudel, *Strukture svakidašnjice; Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, vol. 1, Zagreb 1992. (dalje Braudel, *Strukture svakidašnjice*), 244, 245.

²⁰ Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, 388 - 390.

²¹ Franjo Rački, *Nutarnje stanje Hrvatske prije 12. st.*, Zagreb 1894. (Rački, *Nutarnje stanje*), 202.

²² Konstantin Porfirogenet, *(O upravljanju državom) Odabrana poglavlja za povijest Hrvata*, Zagreb 1997. (dalje Porfirogenet, *O upravljanju državom*), 25.

²³ Wein, -rebe, -stock, *Lexikon des Mittelalters*, 1997., 2116.

²⁴ V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1950. (dalje Mošin, *Ljetopis*), 85.

Tabela 2.

Kvarner	Sjeverna Dalmacija	Srednja Dalmacija	Južna Dalmacija
1, 96%	33, 33%	62, 75%	1, 96%

Tablica 3.

POJMOVI	BROJ ISPRAVA
dolina	6
brdo	5
brežuljak	4
sol	4
obala	3
more	3
otok	2
bunar	2
stijena	2
izvor	1
jezero	1
riblja pošta	1
jarak	1
mlin	1
potok	1
bujica	1
čatrnja	1

Tablica 4.

POJMOVI	BROJ ISPRAVA
zemlja	21
žito	7
polje	5
pašnjak (livada)	2
šuma	2
vrt	1
drvo	1
hrast	1
maslina	1
jasen	1
kruh	1
potkućnica	1
brašno	1

Tablica 5.

POJMOVI	BROJ ISPRAVA
konj	4
ovca	4
svinja	3
stoka za vuču	2
sitna stoka	2
govedo	2
stoka	1
koza	1
svila	1
riba	1
životinja	1
mula	1
kokoš	1
meso	1

Vinova loza spominje se u 78, 43% svih isprava koje se bave vinovom lozom i vinom, a samo vino u 31, 37%.

Pojmове iz neživog svijeta koji se spominju zajedno s vinovom lozom i s njome vezanim pojmovima pokazuje tablica 3. Uz vinograde i vino najčešće se spominju reljefni oblici. Premda se pojam dolina najčešće spominje treba imati na umu ponekad »sporno« njegovo tumačenje, a i pojmovi vezani uz uzvišice poput brdo i brežuljak spominju se zajedno uzevši puno češće. Time se potvrđuje važnost padina za vinograde. Često spominjanje soli vezano je samo za njezinu upotrebu kao sredstvo plaćanja.

Pojmове iz biljnog svijeta koji se spominju zajedno s vinovom lozom i vinom prikazuje tablica 4. Prema ovim podacima vinogradi se nalaze pomiješani s drugim kulturama što je u ono doba bilo i uobičajeno.

Pojmovi iz životinjskog svijeta koji se spominju zajedno s vinovom lozom i vinima prikazani su u tablici 5. Na temelju ove tablice ne treba donositi neke zaključke o direktnoj povezanosti ovih pojmova s vinogradima i lozom. Najčešće se radi o indirektnoj vezi (napr. stoka kao dio cijene vinograda i sl.).

GOSPODARSKA I DRUŠTVENA ULOGA VINOGRADA, VINOVE LOZE I VINA

Kako sam spomenuo vinogradi su bili važni, a možda i najvažniji izvor bogatstva u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj. Bogati pojedinci imali su i brojne vinograde. Tako je zadarski prior Andrija posjedovao najmanje 11 vinograda.²⁵ U izvaji svjedoka o zemljama crkve Sv. Marije na Rabu spominju se najmanje 22 vinograda.²⁶

²⁵ M. Kostrenčić, J. Stipišić, M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije, sv. 1, Zagreb, 1967. (dalje Diplomatički zbornik I)*, br, 21, str. 27.

²⁶ *Diplomatički zbornik I*, br, 144, str. 185.

Kakvi su to bili vinogradi teško je utvrditi. Opisuju se rijetko a kada se i opisuju opis ja krajnje neodređen. Kartular samostana Sv. Ivana Rogovskog spominje neke vinograde kao »dobre«.²⁷ Može se tako pretpostavljati da su po urodu i kvaliteti prinosa bili iznad prosjeka. U jednom se slučaju vinograd navodi kao »velik«.²⁸ Uglavnom o veličini vinograda možemo samo nagađati.

Da se radilo o vinogradima različite veličine i kvalitete svjedoče i cijene plaćene za pojedine vinograde. O tome govori tablica 6..

Tablica 6.

ISPRAVA	CIJENA
Sv. Ivan Rogovski kupuje vinograd od Andreasa Gussichiusa	dva dobra konja
Petar Crni kupuje vinograd od Girge	2 solida i modij žita
Petar Crni kupuje vinograd od Draganega	11 solida i modij soli
Petar Crni kupuje vinograd od Dabrasse	4 solida i modij soli
Petar Crni kupuje vinograd od brata Martina	1 solid i modij soli
Petar Crni kupuje dvor i vinograd od Vilcimira i Prede	jedan konj
Petar Crni kupuje vinograd od Ciprijana	4 solida
Petar Crni kupuje vinograd od Vilcimura	12 bačava vina i svinja
Petar Crni kupuje pola vinograda od Girdana	1 i pol solid i modij žita
Petar Crni kupuje vinograd od Benedine žene	1 modij i jedan star žita
Petar Crni kupuje vinograd i polje od Bratice	4 i pol bačve vina
Petar Crni kupuje vinograde od svećenika Sv. Maxima	1 solid i jedan srebrenjak

U većini slučajeva vinogradi se kupuju za novac. U ovo doba novac je razmjerno rijedak što govori o važnosti vinograda. Za vrijedne vinograde daju se, kako će može vidjeti i dragocjeni konji. Vinogradi se plaćaju i vinom kao i žitom. Ovi kao i sol često nemaju ulogu »prave« cijene već su običajni dar pri kupoprodaji.

Vino je važan dio prehrane i u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj. Papa kada želi kazniti svećenstvo kažnjava ih i uskraćivanjem uzimanja vina u određene dane.²⁹

O »ugledu« vina svjedoči oporuka zadarskog priora Andrije koji opatu Odolbertu i svećenstvu ostavlja po bačvu vina.³⁰ Kako se radi o relativno malim količinama, a koje ipak zaslužuju spomen u oporuci vjerojatno se radi o posebno kvalitetnom vinu, možda iz osobnih zaliha samog priora. Dio simboličnog dara samostana Sv. Ivana Rogovskog biogradskom biskupu je i mala količina (vjerojatno također osobito kvalitetnog) vina.³¹

Kao mjera za vino spominje se bačva (butta). Vjerojatno se vino i skladištilo u bačvama premda Antun Dabinović smatra da se vino u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj čuvalo u podrumima u začepljenim amforama.³²

Kao što smo vidjeli iz tabele o cijenama vinograda vino je važno sredstvo plaćanja. O količinama vina kojima se plaćalo prikazuje tablica 7.

Vino je često glavno sredstvo plaćanje ali je, u još većem broju slučajeva, običajni dar uz plaćanje. Vino kao sredstvo plaćanje, što je zanimljivo, pojavljuje se samo u kartularu Sv. Petra u Selu. Možda je plaćanje vinom bilo samo lokalna pojava. Protiv toga govori već navedena činjenica da su dalmatinski gradovi plaćali danak slavenskim vladarima u zaleđu i vinom.

²⁷ Eidem monasterio donavit... bonam vineam. *Diplomatički zbornik I*, br. 116, str. 150;... , vendidit eidem monasterio pro duobus bonis equis bonam vineam... *Diplomatički zbornik I*, br. 116, str. 151.

²⁸ ...largum vinetum,... *Diplomatički zbornik I*, br. 116, str. 151.

²⁹ ...studeant tribus anis continuis per ebdomadam omnia secunda et sexta feria a vino et a carne penitus ieiunenare... *Diplomatički zbornik I*, br. 6, str. 9.

³⁰ ...et una butta de vino... Ad sacerdotes detur pro anima mea... et una butta de vino... *Diplomatički zbornik I*, br. 21, str. 27.

³¹ ...eiusdem ecclesie episcopo... et ampulla vini largiens tribuatur. *Diplomatički zbornik I*, br. 64, str. 88.

³² Antun Dabinović, Hrvatska državna i pravna povijest, Zagreb 1990. (dalje Dabinović, Hrvatska državna i pravna povijest), 163.

Tablica 7.

ISPRAVA	CIJENA
Petar Crni kupuje vinograd i polje od Bratice	4 i pol bačve vina
Petar Crni kupuje vinograd od Vilcimura	12 bačava vina i svinja
Petar Crni kupuje zemlju od Dobrovita i Dedomira	6 i pol bačava vina
Petar Crni kupuje zemlju od Zule	7 bačava vina i obrok
Petar Crni kupuje zemlju Zurila i njegova sina	1 solid i dvije bačve vina
Petar Crni kupuje novu zemlju od Zurila	7 i pol bačava vina
Petar Crni kupuje zemlju koja je pripadala njegovom djedu Michazi	10 solida, 2 srebrnjaka i dvije bačve vina
Petar Crni kupuje mjesto od sina Crivizo Nesne	2 i pol solida i bačva vina
Petar Crni kupuje mjesto od Semine	pola bačve vina,
Petar Crni kupuje mjesto od Drasize	1 solid i pola bačve vina
Petar Crni kupuje mjesto od svećenika Veterana	2 solida i bačva vina
Petar Crni kupuje pola mlina od Barataaze	25 lakata platna i bačva vina
Petar Crni kupuje dvor i vinograd od Vilcimira i Prede	uz jednog konja išlo je za svjedoke svinja, modij brašna i 12 bačava vina.

Kako sam već istakao uzgoj vinove loze traži brojnu radnu snagu. Vinograd bez radne snage vrijedi malo. Tako Petar Crni predaje crkvi vinograde i robove koji ih obrađuju zajedno.³³ Vinograde ne obrađuju samo robovi već i slobodni ali su ovi dužni vlasniku vinograda davati dio (četvrtinu) uroda.³⁴

ZAKLJUČAK

Podaci o vinogradima, vinu i vinovoj lozi razmjerno se često pojavljuju u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama.

Vremenski oni su usredotočeni gotovo isključivo na sam kraj promatranog razdoblja, točnije na drugu polovicu 11. st. Tako kada govorimo o podacima vezanima za vinograde, vino i vinovu lozu, govorimo o njima u tom vrlo ograničenom periodu. Podaci su i prostorno vrlo neravnomjerno raspoređeni i to gotovo isključivo na područje sjeverne i srednje Dalmacije.

Kada govorimo o oblicima iz neživog svijeta s kojima se pojavljuju podaci o vinogradima, vinu i vinovoj lozi, radi se prvenstveno o pojmovima karakterističnima za sredozemni krajolik. Slično vrijedi i za pojmove iz biljnog svijeta. Pojmovi vezani za životinje s pojmovima vezanima za vinograde, vino i vinovu lozu mogu se tek posredno povezati.

Vinova loza koja omogućava i korištenje nepristupačnog i siromašnog tla i kao tipična sredozemna biljka bila je vrlo privlačna obalnoj, ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj. Prodaja vina je unosna i rano se razvija trgovina vinom. Važan pomorski put uz hrvatsku obalu i prometni pravci prema unutrašnjosti mogli su biti samo dodatni motiv za uzgoj vinove loze. Tako nije čudno da se vinogradi i vino relativno često spominju u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama.

Zato ne iznenađuje pojava plaćanja vinograda, u ranom srednjem vijeku vrlo rijetkim novcem. Mora se ipak naglasiti i da je ova pojava izrijeком navedena samo u »Supetarskom kartularu«.

Ne samo da se vinogradi skupo plaćaju nego je i njihov proizvod – vino, važno sredstvo plaćanja. Pri tome ono može predstavljati stvarnu cijenu ili simboličan »dar« prilikom plaćanja.

³³ Adhuc vero comparavi servum nomine Cyprianum cum filiis et filiabus et vineis,... In eadem ecclesia dedimus servum nomine Nycolaum cum uxore Dabrina, cum filiis et filiabus ac vineis suis.... *Diplomatički zbornik I*, br. 136, str. 177.

³⁴ ... post abscessum vero eius, si quis vero ex suo genere eas (misli vinograd op.a.) retinere voluerit, reddat quarta in domo sancti Laurencii. *Diplomatički zbornik I*, br. 117, str. 153.

Vinova loza je jedan od temelja sredozemnog poljodjelstva. Samo vino uz neupitnu komercijalnu važnost ima i veliku prehrambenu vrijednost za stanovništvo Sredozemlja. Ono je u ranosrednjovjekovnoj Hrvatskoj kao i u ostatku Europe i stvar prestiža i vrijedan dar.

LITERATURA

1. F. Braudel, »Mediteran i mediteranski svijet«, Naše teme, br. 5, Zagreb, 1989.
2. Fernand Braudel, *Strukture svakidašnjice; Materijalna civilizacija, ekonomija i kapitalizam od XV. do XVIII. stoljeća*, vol. 1, Zagreb 1992.
3. F. Bulić, L. Katić, *Stopama hrvatskih narodnih vladara*, Split 2000.
4. Antun Dabinović, *Hrvatska državna i pravna povijest*, Zagreb 1990.
5. Milovan Gavazzi, *Baština hrvatskog sela*, Zagreb 1991.
6. Ivo Goldstein, »Diskontinuitet-kontinuitet u hrvatskoj povijesti od VI. do IX. st.«, *Starohrvatska spomenička baština, Rađanje prvog hrvatskog kulturnog pejzaža*, Zagreb 1996.
7. Ivo Goldstein, *Hrvatski rani srednji vijek*, Zagreb 1995.
8. W. H. H. Green, *Medieval civilization in western Europe*, London - Southampton, 1971.
9. P. Halstead, »Traditional and ancient rural economy in mediterranean Europe: Plus ça change?«, *Journal of Hellenic studies*, br. 107, 1987.
10. Joachim Hennig, *Südosteuropa zwischen Antike und Mittelalter*, Berlin 1987.
11. *Južno hrvatsko primorje*, Zagreb 1974.
12. Nada Klaić, Ivo Petricioli, *Zadar u srednjem vijeku do 1409.*, Zadar 1976.
13. Marin Knezović, »Duga« Hrvatska – morska obala, otoci i drugi elementi obalne razvedenosti u ranosrednjovjekovnim hrvatskim ispravama, *Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, br. 8., Zagreb, 2012.
14. Marin Knezović, Planine, brda i brežuljci u ranosrednjovjekovnim hrvatskim ispravama, *Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, br. 7., Zagreb, 2010.
15. Marin Knezović, Šuma i šumsko drveće u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama : činitelj koji nedostaje, *Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, br. 4., Zagreb, 2008.
16. Marin Knezović, Voda u hrvatskim ranosrednjovjekovnim ispravama, *Ekonomska i ekohistorija : časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša*, br. 3., Zagreb, 2007.
17. M. Kostrenčić, J. Stipišić, M. Šamšalović, *Diplomatički zbornik kraljevine Hrvatske, Dalmacije i Slavonije*, sv. 1, Zagreb, 1967.
18. *Lexikon des Mittelalters*, vol. 8., 1997.
19. Mirko Marković, *Descriptio Croatiae : hrvatske zemlje na geografskim kartama od najstarijih vremena do pojave prvih topografskih karata*, Zagreb 1993.
20. V. Mošin, *Ljetopis popa Dukljanina*, Zagreb 1950.
21. L. Mumford, *Grad u historiji : njegov postanak, njegovo mijenjanje, njegovi izgledi*, Zagreb 1988.
22. J. R. McNeill, *The mountains of the mediterranean world*, Cambridge UK, 1992.
23. Ivan Ostojić, *Benediktinci u Hrvatskoj*, sv. I, Split 1963.
24. Kathy L. Pearson, »Nutrition and early-medieval diet«, *Speculum, a journal of medieval studies*, vol. 72, Cambridge Ma., 1997.
25. *Poljoprivredna enciklopedija*, sv. 2, Zagreb 1970.
26. Konstantin Porfirogenet, *(O upravljanju državom) Odabrana poglavlja za povijest Hrvata*, Zagreb 1997.
27. Franjo Rački, *Nutarnje stanje Hrvatske prije 12. st.*, Zagreb 1894.
28. Tomislav Raukar, *Hrvatsko srednjovjekovlje*, Zagreb 1997.
29. Nikola Visković, *Stablo i čovjek, prilog kulturnoj botanici*, Zagreb 2001.
30. Marin Zaninović, *Od Helena do Hrvata*, Zagreb 1996.

SUMMARY

The paper deals with viticulture and winemaking in early medieval Croatia. The author primarily relies on data that can be obtained from the diplomatic materials. Displaying characteristics of viticulture in the Middle Ages in Europe and Croatia and relying on data from the literature about the history of wine growing and wine production, the author attempts to interpret the data obtained from the diplomatic material.

Ekonomska i ekohistorija
Economic- and Ecohistory

Časopis za gospodarsku povijest i povijest okoliša

Journal for Economic History and Environmental History

Teme broja / Topics

Iz povijesti ekoliša Istre
From environmental history of Istria

Iz gospodarske povijesti Hrvatske
From economic history of Croatia

Volumen XII / Broj 12
Zagreb - Samobor 2016
ISSN 1845-5867
UDK 33 + 9 + 504.3

Nakladnici / Publishers:

Društvo za hrvatsku ekonomsku povijest i ekohistoriju
Society for Croatian Economic History and Environmental History
Ivana Lučića 3, HR - 10000 Zagreb
tel.: +385/1/4092-148, fax: +385/1/4092-879
sites.google.com/site/ekoekohist/

Izdavačka kuća Meridijani
p.p. 132, 10430 Samobor
tel.: 01/33-62-367, faks: 01/33-60-321
e-mail: meridijani@meridijani.com
www.meridijani.com

Glavni i odgovorni urednik / Editor-in-chief:

Hrvoje Petrić
Paul Hirt (guest editor)

Uredništvo / Editorial Staff:

Dragutin Feletar, Željko Holjevac, Mira Kolar-Dimitrijević, Dubravka Mlinarić, Nenad Moačanin,
Hrvoje Petrić, Drago Roksanđić, Mirela Slukan Altić, Ivica Šute

Međunarodno uredničko vijeće / International Editorial Board:

Drago Roksanđić - president/predsjednik (Zagreb), Daniel Barić (Le Havre-Pariz, Francuska), Slaven Bertoša (Pula), Zrinka Blažević (Zagreb), Tatjana Buklijaš (Auckland, New Zealand), Goran Đurđević (Požega), Josip Faričić (Zadar), Borna Fürst Bjeliš (Zagreb), Boris Golec (Ljubljana, Slovenija), Hrvoje Gračanin (Zagreb), Paul Hirt (Tempe, SAD), Andrej Hozjan (Maribor, Slovenija), Halil Inalcik (Ankara, Turska), Egidio Ivetic (Padova, Italija), Silvije Jerčinović (Križevci), Karl Kaser (Graz, Austrija), Isao Koshimura (Tokio, Japan), Marino Manin (Zagreb), Christof Mauch (München, Njemačka), Kristina Milković (Zagreb), Ivan Mirnik (Zagreb), Mirjana Morosini Dominick (Washington D.C., SAD), Géza Pálffy (Budimpešta, Mađarska), Daniel Patafta (Zagreb), Hrvoje Petrić (Zagreb), Lajos Rácz (Szeged, Mađarska), Gordan Ravančić (Zagreb), Marko Šarić (Zagreb), Mladen Tomorad (Zagreb), Jaroslav Vencalek (Ostrava, Češka), Milan Vrbanus (Slavonski Brod, Zagreb), Frank Zelko (Burlington, VT, SAD), Zlata Živaković Kerže (Osijek), Ivana Žebec Šilj (Zagreb)

UDK oznake članaka / Article's UDC markups:

Ivica Zvonar

Prijelom / Layout:

Saša Bogadi

Za nakladnike / Journal directors:

Petra Somek, Hrvoje Petrić

ISSN 1849-0190 (Online)

ISSN 1845-5867 (Tisak)

Tisak / Print by:

Bogadigrafika, Koprivnica 2016 .

Adresa uredništva / Mailing addresses:

Hrvoje Petrić (editor/urednik)
Odsjek za povijest, Filozofski fakultet
Ivana Lučića 3, HR-10000 Zagreb
e-mail: hrvoje.petric@ffzg.hr
ili Vinka Vošickog 5, HR-48000 Koprivnica

Tiskano uz potporu Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa RH i Koprivničko-križevačke županije

Print supported by Ministry of science, education and sport of Republic of Croatia and Koprivnica-Križevci county /

Na naslovnici / Cover:

Put Istarskog razvoda (foto: Slaven Bertoša)

Ekonomsku i ekohistoriju referiraju:

CAB Abstracts

HISTORICAL ABSTRACTS, ABC CLIO Library, Santa Barbara, California, USA

AMERICA: HISTORY AND LIFE, Washington, USA

JOURNAL OF ECONOMIC LITERATURE (JEL), Pittsburgh, USA

CENTRAL AND EASTERN ONLINE LIBRARY, Frankfurt am Main, Deutschland

ECONLIT - AMERICAN ECONOMIC ASSOCIATION, Nashville, USA